

զմեզ համեստ: Կրթութիւնը օգտակար է, դաստիարակութիւնը՝ անհրաժեշտ. վասն զի սա միայն կարէ մարդուս բարձր կազմել, որ իրեն համար ամենէն կարեւորն է, և զմարդ առաքինի կ'ընէ: Այսու հանգերձ կրթութիւնը և դաստիարակութիւնը պարտին մարդուս ընկեր և բարեկամ ըլլալ, սակայն կրթութիւնը գրեթէ միւսին ծառան է, և այն բանը որ առաջինը չէ կարող երբեք գործադրել, երկրորդն միայնակ կը յաջողի:

Ալիսանի

70. — Կամ ոյժը և կամ բանականութիւնը պարտին կառավարել աշխարհըս. չենք կարող կրից թափն արգելուլ, բայց եթէ աւոր դաստիարակութեան ամենը ղենելով. ոչ եթէ կեղծ դաստիարակութեան, որ ցանկութեան առաւելագոյն պահանջ մը, մտաց տկարութիւն մը կու տայ և դիւրաւ բարուց ալ կը հաղորդուի, կը գրդէ փառասիրութիւնը առանց նպատակ մը ղենելու, երեակայութիւնը կը գրգռէ՝ առանց միտքը օրացընելու. այլ այն դաստիարակութիւնը՝ որ միևնոյն ժամանակ կը զարգացունէ կարողութիւններն, ամէն դասակարգերու մէջ կը տարածէ սղմութիւնը, և իրաւանց և պարտուց պայծառ գաղափարները. և մարդկային գիտութիւն կոչելով զայն որ կ'առաջնորդէ

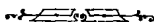
բարոյականութեան, կը փնտռէ ճշմարտութիւնը՝ բարին գործելու համար, կը կրթէ՝ համեստ ընելու համար. կը սորվեցնէ սիրել զԱստուած՝ ընկերը սիրելու համար, յարգել Եկեղեցւոյ իշխանութիւնը, մարդկային ընկերութիւնը յարգելու վարժեցընելով. և գորց սկզբունքներուն վրայ պատուաւաստելով աշխարհքի փորձառութիւնը լոյսը կը տա, բաժէ, որպէս զի տեսութիւնը չի նշ գործէ և մարդասիրութեան շողի մը կերպարանափոխի:

Կանտոն

71. — Սպարտացիք հարցուցին Լիկուրգոսին, ի՞նչ բանի պիտի ծառայէ դաստիարակութիւնը, ի՞նչ բան կ'ուզես տալ մեզի: « Դաստիարակութիւնը, պատասխանեց քաջ օրէնսդիրն, զձեզ մարդ պիտի ընէ: Առանց անոր դուք անբան էք, դաստիարակութիւնը կ'սպաննէ և կ'ընկճէ 'ի մեզ անբանը. կ'ազատէ զերագոյն արարածն, որ կը պատուէ Աստուածները, որոնց վսեմ պատկերը կը ներկայացունէ, և իւր առաքինութեամբը ծառայէ հայրենեաց: »

72. — Նախադաս կը համարիմ միջին բնաւորութիւն մը՝ զերագանց դաստիարակութեամբ, քան զերագանց բնաւորութիւն մը՝ յոռի դաստիարակութեամբ: Սիւն-Ռեալ

Շարայարեղի

ԻԾԽԱՆԱՑ ԿՂԶԻՔ

(Շար. հտ. ԾԳ. էջ 175)

Քիւն ԳԻՐՈՅԻ մէջ երեք վանք կան Երևանի մօտ. Գրիստոս կամ Ալլակերպութիւն, որ 1597ին նորոգուած է, բարձրութեան մը զգալով, ու ճարտուն կողիցը վրայ տարածուած է կղզւոյն փոքրիկ քաղաքն: Սուրբ Նիկողայոս, ծովեզերքը՝ զեղեցիկ դիրքով մը, Ունդերու լիճոս (Սէտէֆ Աստաթ) կղզեկին դիմաց, հիւ

մայ Պեղոպոնեսի մեծ վանաց միոյն պարզ կայուած մ'է: Սուրբ Գէորգ, կղզւոյն բարձրագոյն գագաթան վերայ շինուած է: Այս է ընդհանրապէս ճամբորդաց յաճախած սեղոն, իր հրաշալի դրիցն համար, որ Կ. Պոլսոյ շրջակայից ամենէն առևանի տեսարանաց մէկն է: Փայտաշէն վանքն և եկեղեցին, խոշոր ծառաց շուքին տակ, հսկայաձև բարձր.

աւանդակի մը վրայ շինուած են, Բրինձի-
բոյի արևմտեան կողմն, ճիշտ կղզւոյն պըզ-
տիկ քաղաքին դիմացը։ Այս գագաթն ել-
նելու համար՝ հիանալի ճամբով մը՝ կ'անց-
նուի, ծաղիկաբոյր ելեւէջներով, օռնեաց մէ-
ջէն, մէկ կողմէն ալ աչքէ չկորսնցնելով կա-
պուտակ ծափն. և է այն ճամբաներէն մին, զոր
ամէն հետաքնին ճանապարհորդք նկարագրած
են, և որ այս հելլենական վաղեմի երկիրնե-
րուն զգեցելի ծովեղբայրը կը շրջապատեն։
Նոյն՝ ծովեղբայր մօտէն անցնող ճամբան
կը բռնուի կղզւոյն մէկ կամ միւս կողմէն,
մինչեւ այն կիրճն՝ որ կղզին երկու մաս կը
բաժնէ, ուր բաց տեղ մը սրճանոց մը կայ։
այս բացառական կ'երթցուի զարձեայ, քա-
ղաքին բարձրագոյն կողմն ելնելով և Քրիս-
տոս վանքէն անցնելով. անկից նոյն կիրճը
կ'իջնուի սոճեաց անառակի մը մէջէն,
գագաթան մը ստորոտը, ուսկից աջ և ձախ
կողմն հիանալի տեսարան մը կը վայելէ ճա-
նապարհորդն՝ ծովուն և ցամաքին վրայ։

Սրճանոցէն, ուր սովորաբար քիչ մը կը
հանգչին, նեղ ճամբայ մը բարձրաւանդակին
հարաւային կողմէն դէպ 'ի վանքը կ'ելլէ,
ցախերու, մրտենեաց եւ բեւեղնեաց մէջէն,
շրջակայ մարգագետնոյն վրայ՝ որ լի է թիւմով
և վայրի անանուխով, որոնց բարձունքը օդը ա-
նուշ հոտով մը կը լեցնեն։ Օդը կարգէ զորս
մաքուր է միշտ, ծովէն միակերպ փչած զովա-
ցոյիչ քամիներէ։

Տեսարանին հիանալի կէտն՝ կը հասնուի՝
երբ վանք կ'ելլէ մարդ, մանաւանդ թէ
վանքէն քիչ մը վեր փոքրիկ բարձրաւանդա-
կը. որովհետեւ վանքը լեռան ցագաթէն քիչ
մը վար շինուած է, դէպ 'ի Հալքի նայող
զաւէլքին վրայ։ Մեծամեծ ժայռերով պաշա-
պանեալ է վանքը ցուրտ քամիներէ, և կտր-
ծես թէ անաղին բարձրութենէ ծովուն վրայ
առկախեալ շէնք մ'է։ Հոս ալ, առանձ-
նացեալ մենաստանի գաղափարն մարդու դի-
մացն չեղներ. մենաստանի մը որ հայեցողա-
կան պաշտաման, և միանձնական կենաց գա-
ղափարն կ'իրականացնէ, վայր մը կատա-
րեալ առանձնութեան։ Այս հրաշալի միայ-
նութեան մէջ, գեղածիծաղ կղզեկաց ցիր ընդ-
արձակ ծովուն և հեռուէն տեսնուած լու-

սափայլ ձեամբ ծածկեալ եղբրաց դիմաց,
մարդկային մտածմունք մը ալ պէտք չէ խոռ-
վէ միանձի մը խորամուկ միտքը։ Չկայ ա-
ռարկայ մը՝ որ իրեն այս աշխարհի ցած
իրականութեան խորհուրդ մը միտքը բերել
տայ. իւր չորս կողմն բնութեան տեսարանը,
կատարեալ հարաւային պայծառութեան մէջ, կը
բարձրացընէ զնոյն առ Արարիչն ամենայնի։

Մարմարա ծոփն է դիմացն իւր ամբողջ գե-
ղեցիկութեամբն, իր կապուտակ ջրերովն, որ
կարծես երկնից կապոյտին հետ կը մր-
ցի, կանաչազեղ եղբորք, և հեռուն Նիկի-
միդիոյ ծոցն, որ մուկ անտառներով շրջա-
պատեալ է՝ և որուն բացուածքին դիմաց,
իր պաշտպան՝ մանր կղզեակը կը հսկեն,
և վերջապէս Ողիմպոսի գագաթն՝ իր յաւի-
տենական ձիւնովն։ Ո՛րչափ իրենց խորհրդոցը
մէջ ընկղմած միանձնաց խմբերն, յափըշ-
տակեալ մտօք ճգնաւորներն, որոց մէջ լի
էին բեւառնական բազմաթիւ կրօնաւորք, ա-
խորժած պիտի ըլլան այս բարձրութիւն-
ներն, կղզեաց այս բարձրադիր վանքերն,
Սուրբ Աքսենտիոսի (Չամբրճա) բարձր լեռան
և Ողիմպոսի անտառաց անմատչելի և վսեմ
ճգնարանքն։ Ո՛րչափ սիրած պիտի ըլլան այն
մարդկային թշուառութենէ այնչափ վեր բարձ-
րացած տեղուանքը, ինքզինքնին տալու ան-
սահման զմայլման և լոխ մտածութեանց բա-
նին Աստուծոյ խորին խորհրդոցը վրայ։ Վան-
քէն քիչ մը աւել վեր բարձրաւանդակին վրայ
զոր յիշեցինք, Արևելից անհամար վայրաց
ամեն տեսակ յափշտակիչ առարկայք կը գլու-
նուին. լուսադիւր մը¹, զեղեցիկ ծառեր,
ժայռեր հրաշալի զունեքով։

Ասաղ, պէտք է ըսենք, որ այս զեղեցիկ
վանքն, այն չնախաբիկ զրից վերայ, ուր
պէտք էին ապրիլ և մեռնիլ ուսումնադէտ բե-
նեգիկտեանք, որ անցելոյն մեծամեծ գոր-
ծոց վերայ պարապէին բարեպաշտ ամփոփ-
մամբ մտոց, զոր կ'ազդեն բնութեան այն-
չափ հրաշալիքն, վերջապէս զեղեցիկագոյնն
քան զամենայն վանա արևելից այս կողմ-
բուն, ժամանակէ մը 'ի վեր յիմարանոց ե-

1. Ասաղմա։

դած է, ուր քանի մը անուսումն կրօնաւորք կը խնամին այն խանգարեալ մոռք խեղճ մարդիկը: Ի՞նչ ըսուի թէ պատրիարքը հոս կը զրկուի նաեւ այն տղաքը կամ երիտասարդքն որոնք հաւատաւորութեան միտումն ունին:

Ճշգիւ չի գիտցուիր այս հրաշալի գերբով վանքին հիմնադրութեան սկիզբն, որ հիմա Պեղովպոնէսի մեծ վանքին ստացուածքն էլ դաժմ է. պատմական կարեւոր յիշատակ մը նշան. թէպէտ և գրեթէ ստոյգ է, որ հին ժամանակաց մէջ կրօնաւորաց վանք մը եղած պիտի ըլլայ: Ժամանակաւ բազմաթիւ ճգնաւորք, որոնց միջէն շատերը կարեւոր գերեր խաղացած են, իրենց ճերմակ խցիկներն ցիր ու ցան հասաւտած էին Սուրբ Գեորգայ բարձրաւանդակին վայրի զառնչից վերայ, ինչպէս նաեւ միւս կղզեաց մէջ: Դպրոստ առաջի կիսուն մէջ զեռ շատք կանգուն էին, հիմակ բոլորն ալ անհետացած են. վերջինն է Հալքի կղզոյն առանձնացեալ մէկ ծայրը բնակող ճգնաւորն, զոր ցարդ այցելողք կը ճանչնան, թէպէտ և նախկին ճգնաւորաց անձնուրաց աղքատութիւնը չունի:

Ժամանակէ մը 'ի վեր կղզիները զիւրազնացութեան զացողք նուազած են, և աւելի վնասորտնի եղբրքը կը յաճախեն, ուր յարաբերութիւնք աւելի են, և հաղորդակցութիւնք զիւրին և մանաւանդ յաճախ: Հիմակ շատերը զարնան կ'երթան, մինչ վնասորտնի վրայ գեռ ցուպտ կ'ընէ, մէկ կամ երկու ամիս անցընելու. իսկ ամառն ամբողջ անցընողք գրեթէ միայն տուն ունեցողքն են: 1878ին երբ Անգլիոյ նաւատորմող խաւրիսի ձգած էր Բրիտիբիբոյի և Հալքի մէջ տեղաւանքն, մեծ կենդանութիւն մը ունեցան այս երկու կղզիք: Պատերազմը իւր սատակութեան մէջ էր. Բերայի քրիստոնեայ բնակիչք վախի մէջ ըլլալով ներքին մեծ շփոթութեան մը, կղզիներն ապաւինեւր էին երեսն ընտանեօքն, անգղիական թնդանօթաց պաշտպանութեան տակը. Անգլիացի սպայք շատ զոր եղան ասոնց քաղցը բնկերութեամբ. թէպէտ և հրաբուխի մը վրայ ըլլալ կը կարծուէր, այսու ամենայնիւ հանդէսներն պակաս չէին. պարք, նաւաբաւք, ձկնորսութիւնք, իշով և ձիով պտոյսը, որ կղզեաց սիրելա-

գոյն զուարճութիւնն է, նաւակօք պտոյսը Պլաստի և Օքսա հեռագոյն կղզեաց, և այլն: Բայց այս քանի մը ամառան անցուկ կենդանութիւնն դարուս առաջին կիսուն պայծառութիւնը չբերին, այն ժամանակ որ վնասորտնը զեռ այնչափ զարդարուն չէր:

Գլխաւորապէս ժանտախտի առեւններն, երբ այն սոսկալի հարուածն տիրած էր Է. Պոլսոյ. օր օրուան վերայ կղզեաց բնակիչներն կը բազմանային: Սրբ մաքրութեանը պատճառաւ, առեւելի հիւանդութիւնն ջարդ չէր բնոր կղզեաց մէջ: Մեծ բազմաթիակ նաւակներով՝ կ'ըլլար նաւարկութիւնն, որք մինչև հիմակ ալ կը գործածուին վնասորտնի վերայ, կահ կարասիք և ուրիշ բեռներ տանելու և բերելու: Շոգենաւուց հաստատուելէն առաջ, 1846ին՝ միայն Բրիտիբիբոյ կղզին առանուց որս հատ այս բազմաթիակ նաւակներէն ունէր, որոնք յաջող քամիին առաւազստ ալ կը բանային: Ամեն առաւօտ այս մանրիկ գեղատեսիլ նաւատորմողը զէպ յիսկեղծիքի վեր գար, իրենց հաշուէսներակը բերելով կալապայի հարուստ վաճառականներն, որ զիւրազնացութեան զացած կ'ըլլային 'ի կղզիս: Երեկոյին ուշ ետ կը դառնային 'ի Հալքի և ի Բրիտիբիբոյ: Մինչև հիմակ ալ կը գտուին բեռ տանող այս մեծ նաւակներէն մէկ քանին: Այս վերջի ատեններս՝ դարձեալ ետեւէ կ'ըլլան Բրիտիբիբոյ կղզին նորանոր շէնքերով և մանաւանդ պանդակներով ծաղկեցընելու, որով ցուցամու նորասիրաց ժողովատեղի մը սկսած է ըլլալ:

Նիկոմիդիայ ծոցին կողմն իշխանաց կղզոյն վերջինն է պզտիկ կղզեակ մը Բրիտիբիբոյ քիչ հեռու, սուրբ Նիկողայոս վանաց ճիշդ գիմացը, և է Տէրէպէնի կղզին, որ կ'ըսուի նաեւ Անգլիոյ վրէժն կամ Սլաւֆ ատասը, վասն զի հոն շատ վայրի ստոտափ բոյս կը գտնուի. կ'անուանի նաեւ Թաֆշան ատասը: Հիմայ բոլորովին անմշակ տեղ մ'է: Ամէտ փաշայ՝ Սուլթան Ապաիւլ Մեհմետի փեսայն՝ փորձեց մշակել, բայց չյաջողեցաւ: Ժամանակ մը շատ ճգնաւորք կային

այս կղզւոյս մէջ, բայց յետոյ քաշուեցան ի Հալքի, ուր բոլորովին վերջացան: Ասոնցմէ մէկն հռչակաւոր հայրենասէր մարդ մ'էր, որ իւր բոլոր ինչքն 1821ին դիպուածոց ժաւմանակ գերի եղած Յոյներն ֆնելու ծախսեց: Անդերովիթոս յեն այցելելու ճանապարհորդք, բաւական կը սեպեն Բրիտերիոյէն դիտել, հոն միայն երկրագործ մը կը բնակի խեղճուկ տնակի մը մէջ ի ծովեզերքը:

Տարակոյտ չկայ որ հին ժամանակներն այս կղզւոյն մէջն ալ վանքեր կը գտնուէին, ուրոց միոյն ստորերկրեայ շէնքերուն և պատերուն մնացորդք դեռ կեցած են:

Բրիտերիոյի, Հալքիի և Անտիպոնի վանքերուն պէս, այս Անդերովիթոսի վանաց և շրջակայ հիւղերուն մէջ, բիւզանդական կայսրութեան ժամանակ, բազմաթիւ և նշանաւոր աքսորեալք բնակած են: Այս պատմական անշանց մէջէն, մասնաւորապէս երեք անձինք, որոնցմէ երկուքը Նոր — Հոլման պատրիարքունք եղած են, Սուրբ Իգնատիոս և Թէոդոս, և Կոստանյիս Ռոմանոս Լէկապենի սրդին, այս փոքրիկ կղզին հռչակաւոր ըրած են:

Այս երեք մեծ զոր եղողներէ ամենէն առաջինն և սրտաշարժ ճակատագիր մ'ունեցողն է Սուրբ Իգնատիոս, արևելեան Եկեղեցւոյ ամենէն աւելի յարգեալ սրբոց մին, զոր զացողն Միքայէլ Կի, որ Բիւզանդիոյ կայսրեաց մէջ՝ Անդրոնիկոս Էմմենուսէն զատ՝ անգլմագոյնն եղած է, և զոնէ ասոր Խն խախտելի հաստատամտութիւնը և անպիղոյ կամքն ալ չէ ունեցած:

Իգնատիոս իւր բոլոր կեանքն մարտիրոսութեամբ անցուց: Ազնուական սոհմէ էր, ուրովհետեւ կայսրորդի էր, ինչպէս արդէն սկզբան անասնք, Միքայէլ Ռանկարէ կայսեր անկման պատմութեան մէջ: Երբոր այս տկար կայսրը՝ 813ին, Լևոն Եւէն Պրոտիի վանքը փակուեցաւ, ուր Եղբայր Աթանաս անուամբ քսանեւթից տարի ապրեցաւ, իւր երկու կենդանի մնացած որդիքը՝ Թէոփիլակոս և Նիկետաս՝ ներքինացուցին և կրօնաւոր բրին: Նիկետաս 14 տարուան էր, սքանչելի կատարելութեամբ, կտրիճ և բաւական սղայ մը: Փեռ մանուկ՝ իւր մօրը կող-

մանէ պապն, Նիկեփոր Լողութէտ, զինքը պատուաւոր զուռն անուաներ էր իկանատաց, որ կայսերական թիկնապահներէն դեռ նոր կազմուած էր: Այս ընտիր զօրքն, մեծ մասամբ օտարականք՝ բարբարոսք էին, ինչպէս Բիւզանդացիք կ'անուանէին զանոնք, իւր նաւթով բնաւորածք, վրաններու տակ կը բնակէին Մեծ Պալատան բակերուն և արտաքին ծառուղեաց մէջ: Ասոնցմէ կ'որոշուէին պահպանքն, որք կայսեր ապահովութեան վերայ կը հսկէին: Իւր մանկական շնորհալի կերպով Նիկետաս, այն է Իգնատիոս, որ Ա. Միքայելի և Պրոտիայի որդին էր, այս բաղդակնդիր կոշտ զօրաց սիրտը վաստակել էր, որք իրենց հրամանատարին վերայ կը պարծէին:

Իգնատիոս դեռ շատ փոքր էր երբոր փոթորիկն փրկեալ իր ընտանեաց անկմանը, և երբ փարոսի Սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցւոյն մէջ իրեն ծնողքն յիշատակաց արժանի գիշերն անցուցին, մահուան սարսափներով, սպասելով իրենց զխուռն գայիքին՝ անգութ յաղթականի մը ձեռքէն. բայց բաւական տարիք ունէր հասկնալու, երբ շատ անարդ տանջանքներ քաշեց, զոր անողորմ քաղաքակաւութիւն մը իրեն կրել տուաւ: Այնչափ ահուկ տանջանաց մէջ՝ զրեթէ հրաշքով սղջ մնաց. առանց դժուարութեան կայսերական պերճութենէ հրաժարեցաւ. բոլորովին միանձնական կենաց, և եւանդեամբ աստուածաբանական գիտութեանց տուաւ ինքզինքը. և քիչ ժամանակուան մէջ, գիտութեան և սուրբ և մաքուր վարուց համբան ստացաւ: Իւր հօրը և եղբոր հետ Պրոտիի վանքը կ'ապրէր: Շատ անգամ, իւր բարեպաշտ մտածութեանց մէջ ընկզմեալ պտըտած է անշուշտ այն շոճեաց կղզիները, որ առանձնականաց բնակութիւնք էին բազմամբողի մայրաքաղաքին դիմաց, մեռակերպ առանձնութիւն մը, ուր երկու անգամ ալ պիտի աքսորուէր իւր յուզեալ կե-

1. Icanates

2. Այս եկեղեցին մեծ պալատան ծով Դափնի պալատին շրջապատին մէջն էր, հիմա մասն Սուլթան Ալմա Մեքիթի:

3. Զինքը ներքինացուցին:

նացը մէջ : Իւր մայրն, աշխարհէս ոչ կա-
մաւորապէս հրաժարեալ, իր Գորգոն և Թէո-
փանէ աղկանց հետ քաղքին մէկ վանքին մէջ
խեղճութեամբ կ'ապրէր :

Նիկեոսաւ, որ վանական ըլլալէն վերջն
իգնատիոս ըսուեցաւ, այն վանքին մէջ բնա-
կեցաւ Լևոն Եի իր բնասանաց դաճին կայս-
րութեան ժամանակ : Անոր յաջորդեցին Մի-
քայէլ Բ և Թէոփիլոս իւր որդին : Կատկերա-
մարտից մեծ յաղթութեան ժամանակն է այս :
Հաւանական է որ Թէոփիլոսի ժամանակ
իգնատիոս հայածանք կրած ըլլայ իւր հաւատոյ
հաստատութեանը համար, իր հոգեւոր գլխուն
գծաբխտ Միթոտիոսի պէս, որուն անուոր
բանտարգելութիւնը պատմեր : Ինչ և Թէոփի-
լոսի մահուանը առեն՝ իգնատիոս քառու-
սուն երեք տարուան էր : Այն ժամանակ բա-
րեպաշատհին Թէոդորոս Կատկերաց պաշտօնն
վերահաստատեց և եկեղեցին քիչ մը ժամա-
նակ խաղաղութիւն գտաւ : Երբ 846ին գար-
նան՝ Միթոտիոս վախճանեցաւ, Թէոդորոս
անոր յաջորդ անուանեց իգնատիոս ներքի-
նին : ասկէց աւելի լաւ ընտրութիւն մը չէր
կրնար ընել : Քաջասիրտ խոստովանողն, ա-
մեն տեսակ հալածանաց մէջ, կամաց կամաց
եկեղեցական բարձրագոյն աստիճանաց հա-
սեր էր, երրորդ պատրիարքական բարձր պատ-
ւոյն ելաւ, Սատիրոսի¹ վանքին վանա-
հայրն էր : Ժամանակագիրք կը պատմեն որ,
Պլատի և Տերեպէլնի կղզեաց մէջ շատ միան-
ձուռք բազմացուցած է ինքնատիոս, և թէ
շատ անհաւատներ ևս յուզգափառութիւն դար-
ձուցեր էր :

Քանի որ իշխանութիւնը Թէոդորայի ձեռքն
էր, իգնատիոս յաջորդութեամբ կառավարեց
գեկեղեցին : Շատ քարոզիչներ խաւրեց կու-
պաշա Ղազարաց² երկիրը. իւր միջոցաւ

Պաղկեկեան³ հերետիկոսը. նգովեցան և Ա-
րիւթեամբ օգնեց Թէոդորայի այն սաստիկ
պատերազմին ժամանակ՝ կրօնամոլ աղան-
դաւորաց և անոնց նոյն ժամանակի Էպի-
սկոս գլխաւորին դէմ : Այս աղանդաւորնե-
րէն հարիւր հազար հոգիէն աւելի ջարդուե-
ցան կայսրուհոյն տեղակալաց հրամանաւ :

Երրորդ Թէոփորոս հռչակաւոր Բարդասին
ձեռքով իր ազդեցութիւնը կորսնցուց, և իւր
խիս որպէս հրամանաւ մտգեր կորեցին և
երկու աղկանցը հետ վանք մը փակեցին,
իգնատիոսի շարչարանաց օրերն սկսան : Քա-
ղաւ իր եղբորորդոյն դեռահասակ կայսեր վե-
րայ տիրապետեց, և իւր կողմնակցօքն շրբ-
ջապատեց զայն : Այս եղաւ կայսեր երկա-
րատե ցոփութեանց սկիզբն, որ այնչափ անար-
գելի կայսրութեանց մէջ, ամենէն աւելի
նուաստն եղաւ :

Միքայէլ Գ հազիւ տաանուհինգ տարուան՝
արդէն ապականած մարդ մ'էր. չեղաւ
կայսր մը որ ասկէ աւելի ցած ընութեան
տէր ըլլայ : Ինքզինքը բոլորովին անտարգ զուա-
ճութեանց տուած, միշտ ձիարշատով ժամա-
նակը կ'անցնէր. կրկէսի կոշտ կառապան-
ներն էին իր ընկերներն. զանոնք կը ձգէր՝
Մեծ Պալատան արքեպիսկոպիտի մէջ կը մըտ-
նէր, ուսկից ամեն երեկոյ խելագարած կը
հանէին : Այս տարածամ սկեպսիկեանը շա-
փազանց համ կ'առնուր թատրոնի կատակ-
երգութիւնէ. ամէն օր իրեն հետ արքե-
ցողք ծաղրածութեան կ'առնուին հաւատոյ
խորհուրդները, 'ի մեծ զայնակողութիւն բա-
րեպաշտից : Բարդաս, որուն աչքը կայսրու-
թեան վրայ էր, այս ցաւալի տեսարանները կը
քաջալերէր, որովք երիտասարդ կայսրն՝ Ժողո-
վրդեան աչքէն բոլորովին կ'իյնար : Միքայէլ
և իր արքանեակներն բազմութեան զիմաց
կրկէսի մէջ՝ դուսնին ղեղին և կանանչ սու-
ղաւարանե գրած արշաւելէ ետքէ, բոլոր գի-
շերը Բիւզանդիոնի հարուստ թաղերն իրենց

1. Եւրոս լերան մօտ, ուր էին ժամանակ Սատի-
րոսի գիշ մեկեան (Եւրոն) մը կար : Այս վանք իգ-
նատիոս շինած էր, վերջն ալ նոն թաղուեցաւ :

2. Սկիւթացի ազգ մ'էր Կատպիք ժողովն մօտ,
Վրդալ գետին եղբորց մայր : Կայսերաց նա զաշա-
կեց էին, և 853ին քրիստոնէութիւնն ընդունեցան :
Քանի որ Փէշենէկը զօրապա՝ յաղիքը ինչպէս, և իրիմ
քաղաքան, ուսկից ալ հալածուեցան Սվիտադորէ Ա.
Ռուսիոյ մեծ զբոնն 1016 : Անկէց վերջն շին յիշուեցաւ :

Միայն Գինեսացիք շատ ժամանակ Ղազարիւս կ'անուա-
նէին իրիմը :

3. Պաղատի անուամբ մնեալ 'ի շայն 846ին. երկու
սկիզբ կ'ընդունէին : մին շար՝ որ այս աշխարհն կը կա-
ռաւարէ, միւսն քարի՝ միւս աշխարհին :

աղաղակներով կը լեցնէին, խաղաղ քաղաքացաց եռեւէն կը վազէին կամարակապ ճեւեռեաց տակ, պատուաւոր կանանց նախաախնք կ'ընէին, և ով որ իրենց դէմ կ'ելլէր՝ ախընայ կը ծեծէին: Անկէ՛ կ'երթային կայսրութիւնը անպատիւ ընելու անմաքուր թաղեր, ուր համկին ցածագոյն մարդիկ կը բնակէին, գինէսունէ գինէսուն և խաղաբաններ, ուր Արշիպեղատի նաւաստիք, օտար գինեուրներ, նուաստաբարոյ բաղկանդիք կը ժողաւէին: Անկէ՛ այս բարձրագոյն կարգի արքեպիսկոպոս Մեծ Պալատը՝ կը պառնային և կատակերգութիւն կը խաղային: Քահանայական զգեստները հագած, սուրբ երգոց տեղ՝ նաւահանգստին նաւատեսաց երգոց խաղերը կը կանչէին: Կայսրն և այդ ցոփ երիտասարդութիւնը սինհոդոսներ կը ձևացնէին, պատարագ կ'ընէին, հերետիկոսութեանց վերայ կը լիծաբանէին, արձակում և վերջին օծումն կու տային: Այս իւրաքանչիւր գինով նոյն ժամանակին երեւելի հայրապետաց առնուն կ'առնուին, կայսրը կենսարիոյ արքեպիսկոպոս կ'անուանէր, վասն զի այն աթոռոյն հայրապետն իր գլխաւոր հալածեալներէն մէկն էր: Իսկ իգնատիտ պատրիարքին անունն առած էր Թէոփիլէ, անամօթ հացկատակը, խտասիրտ հայայիչն, որուն կայսրը իւր զուարճացած մէկ ժամանակը Սիրուն մականանը զրեր էր: Իսկ ժողովուրդը իրեն պատիւ չընող անունով մը կը կանչէր զինքը, և շատ իրաւամբ՝ Թէպէտե հասարակ կերպով պահապանաց հեռու եղած ժամանակ՝ խոց կը մականաւէին զինքը:

Միւս կողմանէ, տէրութեան գործերն խառնաշփոթ լինակի մէջ էին: Պատրիարքն, զոր վշտացնելու նպատակաւ էին այն ա-

նաւակութիւնքն, չէր քաշուեր խայտառակել անոնց անկարգութիւններն: Մեր արդի կիրթ և քաղաքավար ընկերութեանց մէջ, չենք կրնար երեակայել՝ թէ ինչ աստիճանի աշխատելութեան կրնային երթալ այդպիսի գայթակղութիւնը: Մեծ հանդիսից օրեր, երբոր պատրիարքն թափօրով իւր պալատէն Մայր Եկեղեցին կամ Բլաքերն Աստուածածնայ եկեղեցին կ'երթար, երբոր բազմութիւն ժողովրդեան բարեպաշտութեամբ ծունը զբաւ կը զիտէր քահանայից և վանահայր շարքը, որք կրօնաւորաց և երասպից երաւիք և խնկոց մէջ զիմացնէն կ'անցնէին, և որոնց անպամահատեալ մարմնոց վերայ պատկերամարտից վերջին հալածանաց նշաններն կ'երևային, — երբ կը սկսէին հանդիստեսեց իրենց շքեմեանից ամփոփման մէջ խորասուզիլ, յանկարծ աղաղակներ կը լսուէին, և անամօթ խումբ մը թափօրին մէջ կը յարձուէր, ամեն կողմ շփոթութիւն և սարսափ ձգելով: Զիտորաց խումբ մը խայտառակ կերպով շարժաւոր հագած, գլուխին թագ, ձեռուքին եպիսկոպոսական զաւազաններ, խորանի սպաններով ծածկած էշերու վերայ հեծած, կը մտնէին շփոթած եպիսկոպոսաց մէջ: Առաջնորդին կայսրն էր, և այն թշուառականներն սաղմոսի եղանակաց վերայ յարմարցուցած անշորհք երգեր կ'երգէին, և փողոցաց մէջէն քահանայից եռեւէն կը վազէին, մօրուքին կը բզբկաւէին, և խարազանի հարսածներով ժողովուրդը կը ցրուէին: Այս տեսարաններն ամեն օր կը կրկնուէին, իրարմէ անկէ մեծամեծ գայթակղութեամբք:

Օր մը, կերութեամբ ժամանակ, Միքայէլ պալատը կանչեց իւր Թէոփիլոս մայրն, որպէս զի, կ'ըսէր, Պատրիարքին օրհնութիւնը առնու: Եպիսկոպոսին, յարեւելով կասկածել այդպիսի մեծ անարգանք մը, ընդունեցաւ իւր որդւոյն հրաւերը: Շուտ մը վանքէն ելաւ, ուր փակուած էր, զահուն մեծ սրահէն դուրս՝ իւր գահաւորակէն ինջաւ, և տեսաւ որ կայսերական ժողովն առեւելոյթ ամփոփմամբ իրեն կը սպասէր: Ըստ սովորութեան, Թէոփիլոս ծունկի վերայ եկած պատրիարքին ձեռքը համբուրեց: Որքան մեծ եղաւ իւր սարսափն, երբ ճանչցաւ որ իգնատիտի տեղ՝

1. Այս Մեծ Պալատն, որ ստեղծ կը յիշուի, մեծն Աստուանդիւնուս յիշած է, և յաջորդ ճեղքուած և զորքարած էին: Մեծ հանդէպ հոս կ'ըլլային: Իր ընտանեացն մէջ քանի մը ուրիշ պալատներ կը բովանդակէին: Տէթիւն Սուլթան Մէհմեդ, և Պոլիսի առեւելէն վերջը, ի հիմանց կործանեց, և մէջէն սրահներն, մարմարեաներն Սասնայ Պուռնուի Թաղաւորական պալատն յիշեցու: Զիմանց այս Մեծ Պալատին մէկ մասին վերայ շինուած է Սուլթան Ամէտ, իսկ ինչ ընդարձակութիւնը կը անարածուէր մինչև Պրոպոնդոս, միւս Աստուանդիւնուս զրան:

Սիրուն անուանեալ թէոփիլէ խոզն էր . որ եկեղեցական զգեստները հագած , պատուրիարքական աթոռը նստած էր , կայսեր աշակողմն : Կայսրուհայն զայրացած զարմանացը վերայ ամենքն ալ սկսան ծիծաղիլ . և թէոփիլէ , ամեն չափն անցընելով չլիսխցաւ ծանր կերպով նախատելու իր կայսրուհին՝ աւնոր որդւոյն իսկ դիմաց : Այս սեռաբանաւ անակնկալ վախճան մը ունեցաւ : Կայսրուհին վայրկեան մը ըմբռնեալ իր վշտէն , ոտք ելաւ , և բարկացուտ աշուշներն այն խելազարնեւրուն վերայ դարձընելով , անիծեց իւր որդին և աւնոր վերայ հրաւիրեց երկնաւոր պատեթները : Հանդիսականք այդ յանդիմանութեւնէն շփոթեալ , թողուցին որ ելնէ երթայ : Կայսրուհին վազեց գնաց իւր վանքն , ծածկելու հոն այդպիսի նախատանաց վերայ կրած անօթն :

Իգնատիոսի զույրացեալ յանդիմանութիւնը շուտ պողաբերեցին : Դշանը դիպուած մը փութացուց վախճանն : Բարդաս , ամենակարող կիրաւագրատն , իր կինն արձրկելէն վերջը՝ զայթակրական յարաբերութիւն կապեր էր իր բնիկ հարսին հետ : Երբ Յայանութեան օրը հաղորդութիւն առնելու համար խորանին մօտեցաւ , իգնատիոս՝ որ առաջուց իրեն իմացուցեր էր՝ մերժեց գինքն : Բարդաս ուզեց յանդգնաբար հայրապետին վերայ յարձակիլ , սուրբ բացած , ետէ՛ էր սպաննելու գիդնատիոս , թէպէտ իւր քովը զբաւնուողներն շատ կ'աղաչէին : Պատրիարքն , հանկարտ , հարուածին կը սպաւէր : Վերջապէս կրցան առնել տանիլ զկիրաւագրատն , որ վազեց կայսեր գնաց : Յիշեցուց աւնոր թէ ինչպէս իգնատիոս զեմ դիտէր էր կայսրուհի-մօր թէոփոյի զահրեկեցութեանը , աւնոր անվախ յանդիմանութիւններն , անդադար ըրած բողոքն . վերջապէս օգուտ քաղեց զխաղաղութեւն մը որ զմայրաքաղաքն տակնուվրայ բրաւ : Գերտն անունալ մէկն , որ Գիւրաքիննէն եկած էր կրօնաւորի զգեստով , որով արուստուտ յարգելի մարդ մը կ'երևնար , համարձակեցաւ հրապարակաւ հաստատելու՝ որ կայսրութեան իրաւունք ունէր , ինչգինքը թէոփոս կայսրուհի-մօր որդին կ'անուանէր , իբր անհարազատ զաւակ , թէոփի-

լէի հետ ամուսնանալէն առաջ ծնած : Թէպէտ ամենեւին անհաւանական էր այդ ամբաստանութիւնն , և յայտնի էր այդ խաբեւային յիմարութիւնը , այսու ամենայնիւ թըշնամի մարդկանց մէջ շատ հաւատ ընծայողներ եղաւ այդ զայթակողութեան : Շատ մարդիկ զազանապէս ուրախացան՝ քիչ մը վրէժ հանելու անպիտան կայսերմէ , որ այնչափ կը չարաշարէր զիրենք , և ամեն տեղ կը տարածէին այս լուրն : Պարապորդ մեծ քաղաքի մը առասպելն էր այս : Ամեն առաւօտ Ալկուս , ակոն՝ հրապարակին արձանաց վերայ քաղանապէս զրուածներ կը պացուցած կը զանուէին այն կայսերական ղէտքին վերայ նորանոր մանրամասնութիւնք : Երիտասարդ կայսրն՝ արեւութեան վայրկեաններուն՝ ոռատիկ բարկացեր էր , և փակել տուաւ զլիմուրն Պլատիկ կղզեկին փորուած անյուշ վիրապաց միոյն մէջ :

Միջայլէ , որ իւր հպատակներէն շատ աւելի դիւրաւաւան էր , Բարդասի առեւելութենէ զրդեալ , պատմած ամեն այլանդակութեանց հաւատաց . անմտաբար համոզուեցաւ , որ պատրիարքն էր այդ խաբէութեանց հնարոցն . երզուընցաւ զայն սպաննելու , և սկսաւ անոր յաջորդ մը փնտռել : Ընտրեց գնչակաւոր փոտիոս կամ փոտն , որ և ազնուական ցեղէ էր , թէոփոս կայսրուհայն մէկ քրոջը տալով . լաւ կրթութիւն առած էր , հարուստ , և իւր գրատունն նոյն դարու կատարելագոյնից մէկն էր . և իւր ժամանակակից շատ ուսեալ մարդկանց պէս , ամեն տեսակ գիտութեանց անդեակ էր , իւր երկու զրուածոց մէջէն՝ որ մեր ձեռքը հասած են՝ մասնաւորապէս Մատենադարան անուանածն , ընդարձակ հմտութիւն , արագ ըմբռնումն և կարգէլ դուրս երկասէր միտք մը կը ցուցընէ :

Դժբաղդաբար այս մարդս , որ իւր զարուն պատիւն կրնար ըլլալ , իւր խելքին ատտի՛ ճանին հաւասար սիրտ և խիղճ չուէր : Վարպետ շողորդի տիպար մ'էր , միշտ պատրաստ զիջանելու , ամինեւին բարոյական զգացումն չուէր : Իւր մեծ փառասիրութիւնն

1. Սուրբան Ամէտ . նա էր Մեծ Պապան , որուն դիմաց էր Ալկուստոն , չորս կողմն կամարապատ և արձանաք զարդարեալ հրապարակն և կրկէն :

իր թեթեւ բարոյիցն հաւատար էր։ Այն ժա-
մանակ պարզ աշխարհական մ' էր, առա-
ջին կամ մեծ սուսերակիր, և կայսեր քով
առաջին քարտուղարի պաշտօնը կը վարէր։
Զուր տեղ չառաջարկուեցաւ իրեն պատրիար-
քական ժամանակն ընդունելու յոյսն, որ
յետ կայսեր մը առաջին բարձր ժամանակն
էր։ Սկսաւ խօյնատիտի գէմ կրողտ յարձա-
կումներ ընել։ և որովհետեւ իրենատիտ շատ
սիրելի էր ժողովրդեան, և միշտ վախճալու
բաներ էին իւրեզանդիանի մէջ ժողովրդական
վրդովումներն, որ շատ դիւրութեամբ կայ-
սեր աթոռընկեցութեամբ կրնային վերջանալ,
շանացին ամէն բանէ առաջ որդազան հայ-
րապետին անունը հասարակաց կարծեաց դի-
մաց տրեւէ։ Սիմոնական եկեղեցական մը
Գրիգոր Աստուած, Սիրակուսայի՝ եպիս-
կոպոսը, զոր Մեթոդիոս բանադրած էր և
իւրենատիտ աթոռընկէջ ըրած, և որ առիթ
կը փնտռէր իր վրէժն հանելու, յանձն ա-
ռաւ այդ վատ պաշտօնն։ Պաշտօն պալատ,
տունէ տուն կը պալատէր, զգոցելով իւրնա-
տիտի գէմ աշնուականաց և պաշտօնակալաց
խումբն, զրպարտելով զնա և զժողտ զովա-
սանելով։ Եւրքը անսնելով՝ որ կայսեր և
Բարդասի փափաքանաց հակառակ շատ ժանր
կ' երթար գործն, գաղտնի առաջարկեցին իւր-
նատիտի որ կամովին հրաժարի, որպէս զի
աթոռընկեցութեան խայտառակութեան չհան-
դիպի։ Իրենատիտ մերժեց առաջարկը։ ալ
հակառակորդաց կրից յափն լեցուեցաւ։ Յամի
857 հոկտ. 28 յանկարծ պատրիարքական պա-
լատն զինուորաց խմբով մը լեցուեցաւ, և
բոնց հրամանատարըն էին Բարդասի կողմնա-
կից սպայք։ Նախատանօք և տանջանօք
զուր հանեցին պատրիարքը, նաւակի մը մէջ
նետեցին, և յԱղեքոյիթիմոս տարին, որ իշ-
խանաց կղզեաց փոքրագոյնն և անմշակն է։

Այս ողորմելի ժայռին վերայ, քրիստո-
նեայ աշխարհին մէկ բաժնին հոգևոր պլոխն,
Նոր - Հռովմայ պատրիարքն, իւր երկրորդ աջ-
տորն սկսաւ։ Իւր խցիկէն կրնար անսնել իւր
պատրիարքական պալատն, որուն տանիքն ա-

րևուն ծաղկուն կը փայլիւէր, քիչ մը հեռու
Մարտիկեղեցին, որ նուիրեալ էր Աստու-
ծային իմաստութեան (Սուրբ Սովիա), ուր
շատ անգամ բիզանդական շքեղ արարողու-
թեանց հանդիսադիրն եղած էր։ Շատ տարինե-
րէ վերջն, դարձեալ նոյն կեանքն կը սկսէր.
ժայռ միայն փոխեր էր։ Կայսերաց Սրբազան
Պալատէն մինչև Պրոտիի վանքին մէջ փափուիչն
աւելի մեծ եղած չէր, քան պատրիարքա-
կան խոտակեաց բնակարանէն Աղեքոյիթիմոսի
ժայռին վերայ աքսորուիչն։ Այս երկրորդ ձա-
խորդութիւնն ալ նոյնպէս վերահանութեամբ
կրեց։ Զուրմելի նրբամտութեամբ և ըռովորիւ
կատարուն ընելու մտօք զպատրիարքն, Պալա-
տան մէջ՝ կապակցութիւն մը ցուցրին ջա-
նացին պատրիարքին աջտորին և Կերոնի պատ-
ժոն մէջ, և պարզապէս գործակցութիւն մը
կը հաստատէին երկուքին մէջ։ Խեղճ յիմա-
րը, իբր կայսեր գէմ քրէական յանցաւոր,
իւրենատիտի բռնութեամբ օրն սպաննուեցաւ։
Հրապարակի մը մէջ տարին, կամաց կա-
մաց սպաննեցին, թեւերը և սրուններն կտր-
տեցին, և երբ միայն մարմնոյն կոճղը մնաց՝
այլուներն փորեցին, և թողուցին ամբոխին
գիմաց որ կամաց կամաց մեռնի։

Բայց այնպիսի մեծարեալ պատրիարքի մը
աքսորին վերայ սկսաւ տրտունջը, ամենաւեց
երբոր իմացուեցաւ, որ հակառակ մանն սպաւ-
նալեաց, իրենատիտ արիւթեամբ կը մեր-
ժէր իր հրաժարումն տորտադրել։ Կամ պէտք
էր հրաժարել տալ, և կամ գոնէ կանոնա-
կան աթոռընկեցութիւն մը, կայսեր զայրոյ-
թը յաջեցրնելու և փոսի աթոռակալութիւնը
վաւերացընելու համար։ Շատ եպիսկոպոսներ
համարձակ կը բողոքէին, և առաջուց կը
մերժէին ճանչնալ նոր շնորհապիտ ընարելին։
Ժամանակագիրը կը պատմեն որ Բարդաս այդ
ընդդիմութեանց յաղթելու համար, հնարք
մը մտածեց, որ յիրաւի շատ միամիտ մի-
ջոց մ' ըլլալով՝ շատ դիւրաւ ևս հաւատք չըն-
ծայուիր։ Առանձին առանձին ժածուկ անձամբ
խաբիւրեց զեպիսկոպոսներն, զիւրաքանչիւրն
սպաւնուցուց, որ կայսրը կը մտածէր անոր տալ
իւրենատիտի յաջորդութիւնը, եթէ կը հա-
ւանէր թողուլ անոր կողմնակցութիւն ընելը։
միայն թէ պատշաճութեան համար, խրաքան,

1. Արեւիկոսայն այն ժամանակ արեւելեան կայսրու-
թեան մասն էր։

չիրն՝ կայսեր առաջարկելուն ատենը այդ պաշտօնը՝ չընդունել ձևացրնելու էին և կ'ըսեն թէ ամենքն ալ այդ ամօթալի առաջարկն ընդունեցան, և ամենքն ալ այն որոշալթին մէջ ինկան և Ժողովեցին զամենքն ալ որոնք իրենց խօսքովն բռնուեցան և փոքր ընտրուեցաւ, և Անդերսլիթոսի բանտարկեալն իգնասիրոս ամօռընկէց եղաւ և իջնիդեան օրն սուրբ Սոփիա եկեղեցւոյն ամպիոնին վերայ օծուեցաւ փոս, և Սիրակուսացի կարգընկէց եպիսկոպոսն էր, որ եպիսկոպոսական խոյրն անոր ղրուբը դրաւ, կայսեր և պաշտօնակալաց ներկայութեամբ ։

Փոս իր երախտագիտութեան պարտքն կատարեց առ կայսրն, ամեն ամթի մէջ իրեն անձնանուիրութեամբն ։ Միայն իր իշխանին հաճոյ ըլլալու դիտաւորութեամբ, ջանաց յամենայնի անոր նմանիլ, կ'ըսեն իրեն հակառակ գլոյ պատմագիրք, մինչև իրեն անյուշած ամօթալի վարուց զեղծմանց մէջ ։ Ամեն խնջոյից մէջ, կայսեր քովն կը գտնուէր, բոլոր այն այլանդակ անձանց հետ, սրբ թղարուն ապականեալ բարուց մեծ օրինակն էին, անունը ելած լկտի կանանց ընկերութեամբ, այնպէս որ՝ նոյն իսկ ամեն խայտառակութեանց անգագայացած արքունեաց մէջ ալ՝ զարմանք կը պատճառէր փոս պատրիարքին ներկայութիւնը ։ Գինեմսլաց հետ կը մրցէր, ամեն համարձակ խօսքերու կը պատասխանէր ։ Գծնող տուերակիրն՝ քահանայական զգեստուց տակն ալ չէր փոխուած, և ամեն տեսակ անառակ խօսքեր կ'երէնէին այն բերնէն, որ երկրորդ առաւանի կամ իշխանի եկեղեցւոյն մէջ ժողոված հաւատացեալաց պատարագ պիտի մատուցանէր, և կամ երեսխայից քրիստոնէական վարդապետութիւն պիտի սովորեցնէր ։ Ժամանակագիրք ոմանք մինչև կը պատմեն, — թէպէտ կարելի է տաբակուսել կրօնական ստասիկ ատելութեամբ լցուած կըքօտ պատմաց ամբաստանութեանց վերայ, — որ այս տարօրինակ պատրիարքն, անխռն կենցաղաւոր անձն, գաւաթն ի ձեռին, Միքայէլ կայսեր հետ զրաւ կը բռնէր, և խնջոյից մը մէջ երբ Միքայէլ յիտուն գաւաթ գինի խմած էր, փոս անոր հակառակ տասն ալ աւելի խմեց առանց խելքը կորսնցընելու ։

Մինչդեռ արքունիքն և եկեղեցին միաբան ամեն զայլապաշտեանց մէջ կը թաւալէին, անդին Տերեբենթին կղզւոյն մէջ, իգնասիրոս ամենայն համակամութեամբ աքսորանաց դառնութեան մէջ կը տանջուէր, զուրկ յամենայն պիտոյից ։ հրաշք էր՝ որ անօթութենէ չէր մեռներ, և կղզւոյն մէջ բնակող միանձուռք իսկ՝ կայսեր բարեութիւնէն վախճալով՝ չէին համարձակեր իրեն օգնութեան հասնելու ։ Վասն զի Բիզանդոնի և մեծ քաղաքաց մէջ ցտուց աղաղակքն կը լսուէին ամեն անոնց, որք չէին զիջաներ թշուառ պատրիարքը լքանելու ։ Եպսոսն, Բարդաս և նոր պատրիարքն, իրարմէ աւելի անզնութեամբ ծանոր աշխատութեանց կը դաւապարտէին հաւատարիմ մնացողքն, հասարակաց դիմաց ծեծել կու տային, կը կրնան տէին և կամ խտարչալին բանտերն կը նետէին ։

Իգնասիոսի անխռով համակերպութիւնն ալ աւելի կը զայրացնէր այդ երեք հալուծիչքն ։ Օր մը մտածեցին որ Տերեբենթին կղզեակն շատ թեթեւ բանտ մ'էր, հանեցին անկէց զպատրիարքն, և յանձնեցին անզուրկ մարդու մը պահպանութեանը, որ էր Լեոն Լաւակոն, զօրապետն՝ թառաց բուսած ջոկատին, որ կայսերական պահապան զօրաց մաս մ'էր ։ Այն ժամանակ անաս Խեղճին բանտէ բանտ անգաղար փոփոխութիւնն ոչ մէկ բանա բաւական ահուելի չէր երեւար ։ Իր դահիճն կը յուսար բռնկատեւ զնա տանջանք և զրկմամբք՝ որ ստորադրէր իր հրաժարումն, զոր Պալատն կը պիղծէր պահանջել և զոր սրբազան պատրիարքն զարմանալի արիւթեամբ կը մերժէր տալու ։ Լաւակոն նախ փոխադրեց զիրեն Վուփորոնի հիւսիսային ծայրն, Ասիոյ կողմն, Հիերէյեսնի հռչակաւոր հրուանդանին վրայ, որ այնչափ անուանի եղած է նեղուցին պատմութեանց մէջ, և որուն ըստորոտն էր կայսերական մաքսատունն Պոնտոսի և Սի ծովուն կողմէն եկողաց ։

Այս ցամաքի անկիւնն, որուն գագաթան վերայ գեռ կ'երևի բերդին ուռեակն ։

4. Եւսոս քաղաք ։

վոսփորոնի բնակչաց ամենուն ծանօթ, թէ դարուն մէջ որչափ ալ մայրաքաղաքին մօտ էր, անծանօթ երկրի մը պէս էր, գրեթէ բոլորին վայրերնի։ Կայսերական խիստ մաքաւորներէն է պահապան զինուորներէն զատ, հիմակաւն պէս այս կողմերու բնակիչքն կոչաւ և վայրի այծարած հովիւք էին, փոքր Ասիոյ բարձրաւանդակաց վրայի իրենց եղբարցը նման։ Հոն, այն ժայռին վերայ, որ կարծես նեղուցը կը գոցէ, և ուր մէկ կողմանէ վոսփորոնի գեղազուարճ նեղուցն դիտողին աչաց առջեւն է, և միւսն կողմէն կը բացուի Սև ծովուն ընդարձակ տեսարանն և անոր ամայի ծովեզերաց անուր տեսքն, հոն՝ ի հին ժամանակս քաղաքի բերդ մը շինեւ էին։ Վասն զի Հիերէյեոն հինուց ի վեր կոոց նուիրեալ տեղ մը սեպուած էր, և բանալի Վոսփորոնի։ Յունաց շինած ամրութիւնը Հռոմայեցիք նորոգեցին, և թէ զարէն շատ առաջ ալ բիւզանդական բերդ մը կար, որ քաղութեամբ դժժ դրած էր Հոնաց, Սարակինոսաց, Պելլենեկաց, վարեցաց և զեռ բազմաթիւ ամայի անապատներէ եկած վայրի ժողովրդոց։ Մանուէլ Պաշլեղոյ՝ նորոգած է այս բերդը 1190ին։ Երբեք Գենուացոց ձեռքն ինկած է։ Գեռ մինչև հիմակ կեցած են բերդին աւերակներն Վոսփորոնի թուրք գեղօրէից մէջ թերևս գեղեցկագոյնն Անատոլու Քալաթին բարձանց վերայ, որուն անուանի են խոշոր սօսիներն և հարիւրամայ մուլաթեղիներն։

Այս շքեղատեսիլ տեղս բերուեցաւ խելժ պատրիարքն, իր Անգերովիթոսի խցիկէն, և այժից մէկ գտնը նետուեցաւ իր անգութ պահպանաց ձեռքով։ Յուրա ձմեռուան ժամանակ ամբսներով հոն մնաց, կիսամերկ, շրջթայկապ, և սովալլուկ։ Ամէն օր լալակոն կը ծեծէր զինքն և ամեն նախատինք կը թափէր վրան։ Մարդուս երազ կ'երևնայ մտա-

ծելն, որ այլչափ տառապանաց մատնեալ բանտարգեալն, օրինաւոր պլուս էր եկեղեցւոյ մը, և այդ անդթութիւններն կը կատարուէին քանի մը ժամ հեռու այն քաղաքէն՝ որ ժամանակին ամենէն կիրթն կը տեսուէր, և ամբողջ հին աշխարհին իմաստասիրաց և գրագիտաց ժողովատեղին էր։

Քիչ ատենէն նոր հրաման մը հասաւ պալատէն։ Իպնատիոսն իր դոմէն հանեցին, և բերին ի Պրոմետոն, մայրաքաղաքին տեղի մօտ, ուր անոր նոր բանտ մը պատրաստեցին։ Գարձեալ պատրիարքն պինդ կեցաւ չհրաժարելու, այն ատեն լալակոն այնպէս արագափելի կերպով ծեծել սուլաւ, որ քիչ մնաց կը մեռնէր։ Ետքը բոլորովին մերկ և ծանր շղթայից տակ ընկնեալ, որով մարմնոյն վերայ վերքեր բացուեցան, ստոնոցի մէջ նետեցին։ Թաանուհին՝ օր հոն մնաց գրեթէ անսուղ, այսու ալ անոր հաստատամտութեան չկրցան յաղթել։

Այսպիսի տառապանք վերջապէս Բիւզանդիոնի կղերի ոտը հանեցին։ Քաջասիրտ եպիսկոպոսաց ոմանք սինհոդոս մը գումարեցին և համարձակեցան նշույլ կարգալ փոտի և նոյն իսկ իրենք իրենց վերայ, եթէ երբէք վախնալով՝ զնա պատրիարք ճանչնալու ըլլային։ Խռովութիւնը սաստկացաւ, փոտ կատարած հակասինհոդ մը գումարեց, և իր ժողովքն Բյաքեոնի եկեղեցւոյն մէջ կատարեց։ Կայսեր պաշտպանութեամբ՝ նորէն իգնատիոսը յայտնապէս ամրութեանց ըրին։ Խեղճը նշովեցաւ հրաժարել չուղեղուն համար, իրեն նոյնպէս նաև կողմնակից եղող եպիսկոպոսունքն։ Չամենքը ժողովեցին թառոց զինուորանոցին անուրի բանալ, ուր կիսաառեցնէին վերայ էին։ Իսպրաիլու համար հոն բերին նաև զիգնատիոս, որ փոխանակ իրեն ողորմելի կերպարանաց վրայ անոնց միշտ պատճառելու, արիասիրտ խոստովանողն իր եռանդուն խօսքերովն զանոնք քաջայերեց։ Շուտ մը անկէց ալ հանեցին ու նա գրին, այս անգամ Միելիտինէ Թաանու համար, Եզեան ծովուն այն գեղածիճաղ կղզին, ուր այլ շատ մը զոհեր իրենց տառապանքն քաշեւ էին, և ուր կէս զար առաջ իռնէ կայսրուհին մեռած էր։

1. Անատոլու Քալաթ, ինչպէս դիմացի Ռուսէլի Քալաթ, Մարտու Մոյսոս քաղաքութեան վրայի բերդն մինչև ծովեզերաց բերդն երկայն պարսպով միացած էին։ Մարտու Մոյսոսի վրայ Արգոնտուրեաց կողքինէն զարծած ժամանակներն Յատովն աստուածոց զո՛ւ մատուցած է։ Օսմանցիք կ'. Պաշլայ արքայէն վերջ, շատ զմուսարուծեալ և կորուստով մասն են Հիերէյեոնի բերդը, չոր Մարտու Դ. 1628-30 նորոգեց, հիմակ աւերակ է։

Բայց միւս կողմանէ փոտ վախճալ սկսաւ 'ի Հոռոմայ: Արշաւիբ պատրիկն՝ կայսեր մօր-եղբայրն, Ամիրխանն¹ (Ամիրխա) և փո-նէի եպիսկոպոսներն, և ուրիշ երկու եպիս-կոպոսունք, Հոռոմ գրկուեցան հակապա-տրիարքին և կայսեր կողմանէ ընծայեալք և թղթովք, որք շատ խոնարհաբար գրուած էին, ուստ պատճառս գնելով ի վնաստիոսի աթոռը-կէցութեան և անոր յամրոգին ընտրութեանը: Այն ժամանակ սրբոյն Պետրոսի յամրոգն էր Ս. Նիկողայոս Ա. Մեծն անուանեալ, որ նշա-նաւոր քահանայապետաց մին եղած է. չուզեց որոշում մը տալ ճիշտ տեղեկութիւն չա-ռած, և զանգատ ալ բրաւ՝ որ առանց իրեն հարցընելու ինչնատիոսը աթոռընկէջ ըրեր էին, և աեղը պարզ աշխարհական մը պա-տրիարքութեան աստիճանին բարձրացուցեր էին: Երկու նուիրակ խաւքեց ի կ. Պոլիս, Զաքարիա և Հոռոբայլ, ապսպրելով ասոնց որ լաւ տեղեկացընեն զինքը: Ասոնք այն-

պիսի ընդունելութիւն մը ունեցան, որ ին-զանդիոն միայն գիտէր ընելն: Կէս ճամբուն ընծաներ գրկուեցան. ետքը տեսնելով որ նուիրակը չէին վաստակուիր, սկսան զանոնք վախցընել. կ. Պոլիս հասածուն պէս իսկոյն պալատի մը մէջ փակեցին, խիստ հակողութեան ներքե, որպէս զի յկարենան պէտք եղած քննու-թիւնքն կատարել, վերջն ալ խիստ սպառնալիք սկսան ընել: Ութը ամիս նուիրակք դիմացան. վերջապէս զիջան, և փոսի ընտրութիւնը վաւեր համոզուած հրատարակեցին: Շուտ մը փոտ նոր ժողով մը գումարեց, որ իրեն յափշտա-կութիւնը վերջնական եղանակաւ պիտի ապա-հովցընէր: Ինչնատիոս Մելիտինէն էր դարձեալ Տերբեքնիթին կղզեակը բերել սուրին, որպէս զի իր դատաւորաց տրամադրութեան տակ գտնուի: Այս անգամ անոր պահապան զրին զՆիկեոսոս Որիփառ, կայսերական նաւատոր-մըզին հրամանատարն, որ կայսեր և փոսի հաճելի ըլլալու համար, իր նախորդքն ան-ցընելով՝ հազար ու մէկ տանջանք տուաւ խեղճին:

Շարայարելի

1. Փոփոքից քաղաք մ'էր 'ի Փոքր Ասիա, Սան-կարբոս (Սաքարիա) գետոյն արեւմտեան կողմն:

ԲԱԶՄԱՄԱՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՒՐՈՊԵՈՑ

Ի ներկայիս, ի բաց առեալ Թուրքիա, Բուլղարիա, Սերբիա և Յունաստան, Եւրո-պիայ բոլոր տէրութեանց մէջ վիճակագրու-թիւնք կը կատարուին ամենայն ճշգրտութամբ, և այս պատճառաւ յօգուածիս մէջ նշանա-կուած թիւք, որք առնուած են իւրաքանչիւր տէրութեանց պաշտօնական վիճակագրութիւն-ներէ՝ կրնան համարուիլ ճշգրտելիք:

Եւրոպա 1885ին ունէր 337,527,700 բը-նակիչ, 1895ին նոցա թիւն եղաւ 367,449,500. որ է ըսել՝ 29,921,800 աւելի քան տասը տարի առաջ, յորմէ կը հետեի թէ բազմամարդութեան ամեն տարւոյ միջին ա-ռաւելութիւնն ելած է 0.88%:

Ամենէն աւելի ժողովուրդ բազմացող եր-

կիրներն են. Ռուսիա՝ որ տասը տարուան մէջ ունեցաւ 12,510,000 բնակչաց առաւելու-թիւն. Գերմանիա ունեցաւ 4,522,600 բը-նակիչ աւելի. Աւստրիա-Հունգարիա տասը տարուան մէջ ունեցաւ 3,502,200 բնակիչ աւելի. Մեծն Բրիտանիա նոյնչափ տարուան մէջ՝ 2,452,400 բն. աւելի ունեցաւ. Իտա-տալիոյ տասնամեայ բնակչաց առաւելութիւնն է 1,552,300. Թուրքիոյ բնակիչք ևս աւե-լցան 1,100,000-ի չափ, և վերջապէս Գաղղիոյ բնակչաց հնգետասնամեայ առաւելութիւնն է միայն 671,100. և կը կարծուի թէ հըն-գետասնամեայ վիճակագրութեան ժամանակ, որ պիտի կատարուի տարւոյս մէջ, դեռ ա-ւելի նուազ առաւելութիւն պիտի ունենայ: